

Biståndets vänner borde kräva bättre utvärdering

nr 6 2026 årgång 54

LEDARE

Den svenska biståndsdebatten har på nytt blivit skarp. Enprocentsmålet är övergivet, en allt större andel av biståndet går till Ukraina, och regeringen avvecklar det bilaterala utvecklingssamarbetet med flera länder. Sverigedemokraternas ekonomisk-politiska talesperson Oscar Sjöstedt har öppnat för att på sikt skära ned biståndet till noll – med undantag för Ukraina – och lägga ned Sida (Olsson och Källström 2026).

Samtidigt ställs allt hårdare krav på att biståndets resultat ska kunna redovisas och beläggas. Det är frestande att se detta som två sidor av samma politiska konflikt: kritikerna kräver mer utvärdering och mindre bistånd, medan försvararna värnar volymerna och möter krav på effektmätning med misstänksamhet.

Det är en olycklig sammanblandning. Hur mycket bistånd Sverige bör ge är i grunden en politisk fråga. Vad biståndet faktiskt åstadkommer är en empirisk fråga. Den som vill försvara ett ambitiöst svenskt bistånd borde därför vara särskilt angelägen om trovärdig kunskap om dess effekter – inte misstänksam mot den.

Svenskt bistånd är inte utvärderat. Sida följer upp och utvärderar verksamheten på flera sätt, och Expertgruppen för biståndsanalys (EBA) har till uppgift att oberoende granska och utvärdera biståndet. Ändå finns betydande kunskapsluckor. Riksrevisionen (2024) konstaterar att Sida samlar in stora mängder information om biståndets resultat, men inte systematisk information om dess långsiktiga effekter, och rekommenderar att myndigheten arbetar mer strategiskt och selektivt med effekttvärderingar.

Distinktionen är central. Att veta hur många skolor som byggts, hur många som deltagit i ett program, eller om ett projekt nått sina uppställda mål, är inte detsamma som att veta vad som hade hänt utan insatsen. Det senare är effekttvärderingens kärnfråga. Stiger inkomsterna efter en jordbruksinsats på grund av insatsen – eller på grund av bättre väder och högre priser? Växer stödda företag snabbare för att de fick stöd, eller fick de stöd för att de redan hade bättre förutsättningar?

Randomiserade kontrollerade försök (RCT) är, när de är genomförbara och etiskt försvarbara, ett kraftfullt verktyg för att besvara sådana frågor och har redan använts inom flera svenska politikområden. Det finns ingen anledning att tro att behovet av trovärdig kausal kunskap skulle vara mindre när skattemedel används utomlands.

Men RCT löser inte hela problemet, invänder skeptikern. En given studie kan ha genomförts i ett annat land, av en annan organisation, under

andra förhållanden, än framtida biståndsinsatser (vilket inte minst omläggningen av stödet från Syd till Ukraina visar). Varför skulle ett resultat från Kenya för tio år sedan säga något om en insats i Ukraina i dag?

Invändningen har fog för sig. Ett väl genomfört experiment visar vad en insats orsakade i en given population vid en given tidpunkt – inte automatiskt vad samma insats skulle åstadkomma på annan plats. Men problemet är inte unikt för RCT-studier: alla empiriskt skattade effekter måste tolkas med hänsyn till den kontext där de identifierats. Och slutsatsen kan inte vara att kunskapsläget börjar om från noll inför varje ny insats. Då blir systematiskt lärande i praktiken omöjligt, eftersom varje resultat kan avfärdas som irrelevant på grund av fel land, fel tid eller fel aktör.

Det är här nationalekonomisk teori – både mikro- och makroekonomisk – behöver få en tydligare roll i biståndet och särskilt i tolkningen av empiriska data. För att kunskap ska kunna flyttas mellan sammanhang måste vi förstå mekanismerna bakom resultaten. Fungerade ett skolprogram, är frågan inte bara om, utan varför: löste det ett informationsproblem, förändrade det lärares incitament, eller påverkade det föräldrars och elevers beteende? Och finns samma mekanismer i den kontext där insatsen nu övervägs?

Ekonomisk teori hjälper oss alltså att avgöra vilka skillnader mellan kontexter som faktiskt spelar roll. Att Ukraina skiljer sig från Kenya är i sig trivialt; frågan är om skillnaderna finns längs de dimensioner som avgör insatsens effekt. I den meningen skiljer sig inte extrapoleringsproblemet principiellt mellan Sida och exempelvis Försäkringskassan eller Skatteverket.

Biståndet har dock egenskaper som gör problemet svårare. En svensk myndighet kan ofta utforma ett försök så att genomförandet ligger nära den policy som senare ska implementeras i full skala. Inom biståndet genomförs experiment ofta av forskare, frivilligorganisationer eller andra aktörer, medan en eventuell uppskalning görs av någon annan. Avståndet mellan den som testar en insats och den som sedan genomför den kan därmed bli betydande.

Detta förstärker risken för vad nationalekonomen John List benämner en *voltage drop*: en insats som fungerar väl i ett litet, kontrollerat försök ger avsevärt mindre effekt när den skalas upp, i takt med att populationen förändras, genomförandet försvåras och kostnader, incitament och beteenden förskjuts. List (2024) argumenterar därför för att frågor om mekanismer och skalbarhet måste byggas in redan i experimentets utformning, snarare än utredas i efterhand när en lovande piloteffekt väl har hittats. Detta är förstås särskilt svårt i sammanhang där det lokala ägandeskapet – som det brukar heta i biståndsvärlden – är svagt.

Biståndet har ytterligare ett särdrag. Långt ifrån alla insatser är avgränsade interventioner vars effekter rimligen kan identifieras genom ett RCT. Utvecklingssamarbete handlar också om långsiktiga relationer, institutioner och partnerskap, och används i allt högre grad som ett strategiskt utrikespolitiskt instrument. Då blir frågan snarare hur svensk närvaro påverkar

institutionell utveckling, relationer mellan stater eller andra aktörers agerande över tid.

Sådana frågor blir inte mer meningsfulla av att pressas in i en experimentell mall. Här krävs andra empiriska metoder – men även ekonomisk teori: spelteori för att förstå strategiska relationer, samt makroekonomiska och institutionella modeller för att formulera vilka effekter som över huvud taget bör efterfrågas. Man kan t ex utifrån en spelteoretisk modell analysera om det blir enklare eller svårare att strategiskt påverka ett land med bistånd om en bilateral landstrategi fasats ut.

Sammantaget talar detta för mer nationalekonomisk kompetens nära biståndets utformning. Sida behöver självfallet landkunskap och en bredd av professioner. Men ett mer evidensbaserat bistånd kräver också medarbetare som är tränade i att formulera kausala frågor, tolka empiriska resultat och avgöra – med stöd av teori – när resultat kan generaliseras och när de inte kan det.

Kravet på bättre evidens är därför inte ett argument mot bistånd. Tvärtom: ju mer ambitiöst bistånd Sverige vill bedriva, desto viktigare blir förmågan att identifiera vad som fungerar, förstå varför det fungerar, och avgöra var det kan förväntas fungera igen. Biståndets vänner borde vara de som ställer de hårdaste kraven på dess utvärdering.

Niklas Bengtsson

List, J A (2024), "Optimally Generate Policy-based Evidence before Scaling", *Nature*, vol 626, s 491–499.

Olsson, H och M Källström (2026), "SD vill krympa biståndet: 'Lägg ner Sida'", *Dagens Nyheter*, 27 maj 2026.

Riksrevisionen (2024), *Sveriges internationella bistånd – uppföljning, utvärdering och rapportering*, RiR 2024:4, Stockholm.

REFERENSER